

УДК 370.1

А.А. Грымаць, У.В. Пашкевіч

Аксіялагічныя аспекты педагагічнай дзейнасці

Любая дзейнасць, у тым ліку і педагагічная, здзяйсняецца ў форме дзеянняў, дзе галоўным размежавальнікам паняццяў "дзейнасць" і "дзеянні" з'яўляюцца іх адносіны да матываў. Калі ў працэсе дзейнасці яе матывы і накіраванасць заўсёды супадаюць з прадметам, то накіраванасць і мэта дзеяння як працэсу мае свой прадмет, які выступае як сродак рэалізацыі матыву.

Лічыцца, што спачатку ўзнікае якая-небудзь прафесійная дзейнасць, а затым ужо ў працэсе ўздзеяння яе на суб'екты, узнікае арыентацыя на гэту дзейнасць. Арыентацыя, звязаная з выбранай прафесіяй, вызначаецца як адносіны да асобных элементаў прафесіі, як да сродкаў задавальнення інтарэсаў і патрэбнасцей, у выніку чаго фарміруюцца мэты суб'екта ў прафесійнай дзейнасці.

Зыходзячы з тэорыі паэтапнага фарміравання разумовых дзеянняў, дзейнасць уключае 2 часткі: унутраную (арыенціровачную) і знешнюю (выканаўчую). Калі пад знешняй дзейнасцю для суб'екта мы разумеем вучэбную або прафесійную дзейнасць, то ва ўнутраную дзейнасць уваходзіць праяўленне да яе інтарэсаў, фарміраванне і развіццё прафесійнага ідэалу, прафесійных каштоўнасных арыентацый, якія ўключаюць таксама мэту, матывы, патрэбнасці ў здзяйсняемай дзейнасці, жаданне яе здзейсніць, прагназіруючы вынік, ацэначную дзейнасць, а таксама адносіны да прафесійных каштоўнасцей.

Адносіны да пэўных элементаў выбранай прафесіі, у выніку чаго фарміруюцца мэты суб'екта ў прафесійнай дзейнасці, уключаюць у сябе момант, звязаны з ацэнкай іх магчымасцей задаволіць адпаведныя інтарэсы і патрэбнасці суб'екта, г. зн. носяць ацэначны характар. Разнастайныя аспекты прафесійнай дзейнасці могуць быць асновай ацэнкі. Структура патрэбнасцей і інтарэсаў асобы вызначае іх значнасць для яе ў пэўных умовах рэчаіснасці.

Некаторыя даследчыкі лічаць, што ў аснове класіфікацыі каштоўнасцей прафесіі ляжаць не патрэбнасці асобы, а аб'ектыўныя ўласцівасці самой прафесіі. Выбар дзейнасці вызначае каштоўнасныя арыентацыі як свядомы рэгулятар сацыяльных паводзін асобы і іграе матывацыйную ролю, інтэрыярызуючыся з маральных каштоўнасцей грамадства. Асаблівасці ўсведамлення аб'ектаў сацыяльнай рэчаіснасці ў якасці каштоўнасцей мае на мэце наяўнасць у чалавека асобых псіхалагічных механізмаў, дзе ў першую чаргу выступае такая разнавіднасць псіхалагічнага працэсу, як ацэначная дзейнасць асобы. Яна накіравана не толькі на задавальненне і ўсведамленне аб'ектыўна-зместавага боку прадметаў, але таксама і на ацэнку іх уласцівасцей з пункту гледжання іх неабходнасці, карысці для задавальнення ўласных патрэб і інтарэсаў, для рэалізацыі планаў і мэт дзейнасці. У выніку

гэтага адбываецца ўсведамленне каштоўнасцей – аб'ектаў сацыяльнай рэчаіснасці і фарміраванне каштоўнасных арыентацый і асаблівасці адносін.

Мы лічым, што не толькі свядома, але і несвядома чалавек надае аб'ектам адлюстравання разнастайную ступень значнасці з пункту гледжання іх здольнасці задаволіць тыя ці іншыя патрэбы ці інтарэсы. Усе аб'екты неаднолькава каштоўныя для асобы, гэта значыць могуць мець рознае каштоўнаснае значэнне ці не мець яго наогул, дзякуючы чаму кожны чалавек валодае індывідуальнай іерархічнай структурай каштоўнасцей.

Разглядаючы прафесійныя каштоўнасці як адносіны асобы да значных момантаў яе прафесійнай дзейнасці, выяўляецца наяўнасць трох тыпаў адносін педагога-суб'екта да дадзенай дзейнасці:

- 1) адносіны да сваёй прафесіі;
- 2) адносіны да "аб'екта" дзейнасці – асобы выхаванца;
- 3) адносіны да самога сябе, як педагога.

Адносіны да сваёй прафесіі мы разумеем як арыентацыю на вартасць прафесіі, якія выражаюць значнасць працоўнай дзейнасці для асобы, якія характарызуюць яе патрэбы і матывы ўдзелу ў ёй. Кожная прафесія мае сваю сукупнасць каштоўнасцей, якія ўключаюць як агульныя для навучэнцаў прафесійныя каштоўнасці. Да ліку іх М.Х. Цітма [1] адносіць:

а) змест прафесійнай дзейнасці і абумоўленыя ім магчымасці самарэгуляцыі асобы (адпаведнасць інтарэсам і здольнасцям, творчасць у працы, магчымасць самаўдасканалення);

б) грамадская значнасць працы, вызначаная яго вынікамі (карыснасць людзям і грамадству);

в) грамадская ацэнка працоўнай дзейнасці чалавека ў залежнасці ад ступені яе карыснасці для грамадства (павага акаляючых, грамадскае станоўшча);

г) каштоўнасныя адносіны да рэжыму і ўмоў працы, у тым ліку сацыяльна-эканамічным (характар працы, педагогічнага калектыву і другія віды ўзнагароды за працу), маральна-псіхалагічным (магчымасці міжасабовых зносін, дасягненне поспехаў, прафесійны рост) і г.д.

Дадзеная класіфікацыя адлюстроўвае сацыяльны сэнс, грамадскае прызначэнне любой прафесійнай дзейнасці, у тым ліку і педагогічнай. На аснове яе Е.Н. Шыянаў [2] выдзяляе наступныя каштоўнасці педагогічнай дзейнасці:

1. Каштоўнасці, звязаныя з зацвярджаннем у грамадстве, бліжэйшым сацыяльным асяроддзі (грамадская значнасць працы, прэстыж прафесійнай дзейнасці, прызнанне родных, блізкіх і знаёмых і інш.).
2. Каштоўнасці, звязаныя з самаўдасканаленнем (творчы і разнастайны характар працы, магчымасць займацца любімай справай, пастаянна папаўняць свае веды і др.).
3. Каштоўнасці, звязаныя з задавальненнем патрэбы ў зносінах (пастаянная работа з дзецьмі, магчымасці зносін з цікавымі людзьмі і г.д.).
4. Каштоўнасці, звязаныя з утылітарна-прагматычнымі запытамі (фізічна лёгка праца, вялікі адпачынак, магчымасць пад'ёму па службе і т.п.).
5. Каштоўнасці, звязаныя з самавыражэннем (рамантычнасць педагогічнай дзейнасці, магчымасць перавыхоўваць "цяжкіх" дзяцей і г.д.).

Сярод названых каштоўнасцей па прадметнаму зместу можна выдзяліць каштоўнасці самадастатковага і інструментальнага тыпаў.

Каштоўнасці самадастатковага тыпу з'яўляюцца каштоўнасцямі-мэтамі ў сабе (творчы характар працы педагога, прэстыж яго прафесійнай дзейнасці, самасцвярджанне ў педагогічнай працы і інш.).

Каштоўнасці педагагічнай дзейнасці інструментальнага тыпу – гэта тыя каштоўнасці, якія служаць сродкамі дасягнення каштоўнасцей-мэт (грамадскае прызнанне вынікаў працы, прафесіянальны рост і інш.).

Безумоўна, само існаванне дадзеных каштоўнасцей не забяспечвае іх прысутнасць у структуры каштоўнасных арыентацый усіх прадстаўнікоў педагагічнай прафесіі. Разам з тым дадзеная класіфікацыя не вычэрпвае ўсіх існуючых каштоўнасцей педагагічнай прафесіі, у тым ліку няпоўна адлюстроўвае адносіны асобы да суб'екта дзейнасці – педагога і самога сябе як педагога. Мы згодны з пунктам гледжання аўтараў, якія пад каштоўнасцямі педагагічнай дзейнасці разумеюць тыя яе асаблівасці, якія дазваляюць педагогу задаволіць свае матэрыяльныя, духоўныя і грамадскія патрэбы і служаць арыенцірам як свядомай так і прафесійнай актыўнасці, накіраванай на дасягненне грамадска значных мэт.

Разглядаючы змест прафесійных каштоўнасцей на прыкладзе канкрэтнай прафесіі настаўніка, лічым патрэбным спыніцца на класіфікацыі Г.Д. Бабушкіна [3], які выдзяляе 4 групы. У I-ю увайшлі каштоўнасці, якія адлюстроўваюць змястоўны бок прафесіі настаўніка, магчымасці навучання і выхавання, якія з'яўляюцца аднымі з галоўных і істотных фактараў прафесіі настаўніка. Пералічаныя каштоўнасці, характарызуючы змястоўны бок педагагічнай дзейнасці і, з'яўляючыся прафесійна значнымі каштоўнасцямі для гэтай прафесіі, могуць выступаць у якасці базы паспяховага фарміравання другіх прафесійна-значных каштоўнасцей. У II-ю групу ўвайшлі прафесійныя каштоўнасці, якія адлюстроўваюць значымасць прафесіі настаўніка ў разуменні асобы (грамадская важнасць прафесіі, прэстыж прафесіі, карысць грамадству). Прафесійныя каштоўнасці III-й групы ўказваюць на тое, што прафесія настаўніка выбрана з мэтай самасцвярджэння, жадання дасягнуць што-небудзь у жыцці (напрыклад, атрымаць вышэйшую адукацыю, дабіцца павяглі людзей). Прафесійныя каштоўнасці IV-й групы з'яўляюцца сведчаннем таго, што прафесія настаўніка вабіць да сябе ўвагу атрыбутамі, звязанымі з ёю абставінамі (адпачынак у летні час, ненарміраваны працоўны дзень і др.).

Наяўнасць каштоўнасцей II-й групы сведчыць аб імкненні сваім асабістым укладам садзейнічаць фарміраванню чалавека, выхаванню падростаючага пакалення. Аптымальным вынікам фарміравання асобасных прафесійных каштоўнасцей для суб'екта будзе той выпадак, калі каштоўнасці III-й групы дапоўняць каштоўнасці I-й і II-й груп, што з'яўляецца неабходным у рабоце з дзецьмі, у развіцці прафесійна значымых каштоўнасцей.

У нашым даследаванні мы лічым магчымым следаваць дадзенай класіфікацыі каштоўнасных арыентацый, гэта значыць не заўсёды іх размежаванне і суадносіны з пэўнымі групамі бывае дастаткова выразным – некаторыя каштоўнасці могуць быць аднесены адначасова да некалькіх груп.

Мы прытрымліваемся поглядаў В.А. Сласценіна [4], які, разглядаючы прафесійную дзейнасць з пункту гледжання зместу, лічыць, што ў I-ю групу каштоўнасцей прафесіі ўключаюцца кампаненты, якія апісваюць змест прафесійнай дзейнасці, куды адносіцца магчымасць творчасці, развіццё здольнасцей, поўная самааддача, грамадская карысць, у той час як II-я група ўключае кампаненты, якія з розных бакоў апісваюць сацыяльную форму прафесійнай дзейнасці: умовы працы, узнагарода, сацыяльная пазіцыя, рост па службе і др.

Для кожнай прафесіі характэрны пэўны набор каштоўнасцей I-й і II-й груп, уключаючы прафесію педагога. Важна, якія каштоўнасці з'яўляюцца вызначальнымі пры выбары прафесіі настаўніка. Так, напрыклад, мы мяркуем, што калі чалавека раздражае перспектыва частых зносін з людзьмі, нецікавая магчымасць выхавання дзяцей, адсутнічае патрэба навучаць,

перадаваць веды, але вабіць работа з раслінна-жывёльным светам, тэхніка і так далей, то гэта сведчыць пра тое, што гэты чалавек належыць да прафесійнага тыпу "чалавек-прырода", "чалавек-тэхніка", "чалавек-вобраз" ці "чалавек-знакавая сістэма" і не адпавядае прафесійнаму тыпу "чалавек-чалавек", гэта значыць адсутнічае арыентацыя на каштоўнасці, якія адлюстроўваюць змест прафесіі настаўніка. Калі пры выбары прафесіі настаўніка кіруюцца каштоўнасцямі, якія адлюстроўваюць сацыяльную форму прафесійнай дзейнасці, такімі як "ненарміраваны працоўны дзень", "вялікі адпачынак", "адносна свабода ў вызначэнні аб'ёму і характару нагрузкі" і другімі, другараднымі па значнасці, ад іх не можа залежыць паспяховасць і высокая выніковасць педагагічнай дзейнасці, то мы таксама можам лічыць такую арыентацыю прафесійна-каштоўнаснай для настаўніка.

Усе прывабныя каштоўнасці ў дзейнасці педагога добрыя толькі тады, калі заснаваны на даверу да выхаванца, веры ў яго. Адносіны да асобы выхаванца мы разумеем як арыентацыю не толькі на рэфлексію, але і эмпатыю, гэта значыць імкненне ўспрымаць турботы выхаванцаў як свае ўласныя, здольнасць да спачування, разумення. Адносіны да асобы выхаванца павінны адрознівацца чалавечнасцю, аптымізмам, такімі якасцямі, якія ў многім прадвызначаюць паспяховую прафесійную дзейнасць.

Імкненне ўзяць на сябе адказнасць за фарміраванне другой асобы характарызуе сапраўднага педагога-выхавацеля. У гэтым імкненні выражаецца хваляванне, не толькі пра свае правы (патрэба "для сябе"), колькі аб выкананні абавязкаў (патрэба "для другіх"). Будучы педагог, не надзелены развітай патрэбай "для другіх", заведама прафесійна не прыгодны, і ніякія яго поспехі пры здачы ўступных экзаменаў не кампенсуюць дэфекту, які маецца.

Паколькі каштоўнасць мае толькі "станоўчы знак" (не можа быць "адмоўных каштоўнасцей"), яна мае на мэце асобныя, каштоўныя адносіны да аб'екта. Адносіны да асобы выхавацеля і да самога сябе як педагога, мы разумеем як фарміраванне каштоўнасцей адносінаў да педагагічнай прафесіі, да прафесіяналізму педагагічнай дзейнасці: быць карысным грамадству і людзям, карыстацца іх павагай і прызнаннем, атрымаць магчымасць выразіць сябе ў прафесіі (гэта значыць выкарыстаць свае здольнасці), адчуць пачуццё паўна-ты, напружанасці быцця, самаўдасканалення, забяспечыць сваё існаванне і г.д.

Прафесійна-каштоўнасныя арыентацыі мы разглядаем як выбарныя адносіны да педагагічнай дзейнасці, да асобы выхаванца і выхавацеля, да самога сябе як педагога, якія фарміруюцца на аснове шырокага спектра ўсіх духоўных адносін асобы.

Высокі гуманістычны характар педагагічнай дзейнасці робіць недапусцімым прафесійную заморанасць у фарміраванні асобы педагога, патрабуе ўзаемасувязі і ўзаемапранікнення агульначалавечых і прафесійных каштоўнасцей у структуры яе каштоўнасцей арыентацый. Найбольш прафесійна вартыя асобы з'яўляюцца найбольш каштоўнымі асаблівасцямі чалавечай асобы наогул: эрудыцыя і інтэлігентнасць, маральная часціня, глыбіня духоўных інтарэсаў і патрэб, гуманізм і грамадзянскасць, творчая накіраванасць асобы і г. д.

ЛІТАРАТУРА

1. *Титма М.Х.* Жизненные ориентации как феномен сознания. // Формирование молодежного сознания. - Таллинн: Ээсти раамат. 1978. С.35-58
2. *Шиянов Е.Н.* Формирование мотивационно-ценностного отношения студентов к педагогической деятельности: Дис. канд. пед. наук. - М., 1982. - 210 с.

3. **Бабушкин Г.Д.** Психологические основы формирования познавательного интереса к педагогической деятельности. - Омск: ОГИФК, 1990. - 186 с.
4. **Сластёнин В.А.** Гуманитарная культура специалиста. // Магистр: Независимый научно-педагогический журнал. - М.: МГПН. 1991. № 45. С.16-25.

S U M M A R Y

The article deals with the axiological aspects of the pedagogical activity.

УДК 371.73

П.И. Новицкий

Проблемы школьной физкультуры с позиций системно-структурного подхода

Системно-структурный подход представляет собой методологическое направление, разрабатывающее принципы научного мировоззрения, отправной точкой которых является представление объекта исследования в виде системы. При этом предлагается рассмотрение системы как целостного объекта, имеющего свои интегративные свойства, не сводимые к отдельным свойствам его составляющих [1].

В ряде работ, посвященных методологии системных исследований, в качестве главного признака понятия "система" выделяется "взаимодействие" ее элементов [2]. С позиций П.К. Анохина в качестве этого признака следует считать **полезный результат действия** системы, а "... упорядоченность во взаимодействии множества компонентов системы устанавливается на основе степени содействия в получении целой системой строгого конкретного полезного результата" [3]. В связи с этим понятие "структура", которое раскрывает внутреннее строение системы, иерархическую упорядоченность ее элементов, функциональные взаимосвязи и причинно-следственное выражение принципа организации целого, является важнейшей характеристикой системы.

Характеризуя процесс занятий физическими упражнениями в спорте (тренировку) как самостоятельную и многоуровневую систему, в ее структуре выделяют три уровня: микроструктуру (отдельные тренировочные занятия, микроциклы); мезоструктуру (относительно законченный ряд микроциклов) и макроструктуру (полугодичные, годовые, многолетние циклы) [4].

Каждый цикл на различных уровнях структуры теснейшим образом обусловлен предыдущим и последующим циклом, в результате чего система (тренировка) рассматривается как целостный объект, а взаимодействие ее элементов (циклы) – как механизм действия системы.

С позиций системно-структурного подхода процесс физического воспитания в школе представляет собой целостный сложноорганизованный объект. Принимая данный объект как новую систему, в нем можно выделить структурные элементы. Уровни структуры тренировочного процесса в спорте: микро-, мезо- и макроструктура применительно к педагогическому процессу по физической культуре в школе условно-логически переносятся, соответственно, на отдельный урок, четверть и учебный год.

Рассматривая отдельный урок или учебную четверть как относительно самостоятельные системы, которые в качестве подсистем органически вхо-